

En mystikers sånger

GUNNAR EKELÖF: *Non serviam*. Bonniers. Pris 5:50.

OM GUNNAR EKELÖF i diktsamlingen "Dedikation", 1934, i anslutning till Rimbaud och de franska surrealisterna etablerade sig som säre, överantvårdande ett evangelium, där till slut en oskuldens ängel företrädde ett enkelhetens frälsningsbudskap till en brusten värld, och om han i sina följande två lyriska verk — "Sorgen och stjärnan", 1936, och "Köp den blindes sång", 1938 — i anknytning till nordiska romantiker som Fröding, Ekelund och Södergrän och med upptagande av enklare, ibland folkvisartade tongångar sökte uttryck inte för ett behov av att förändra värden, men för troheten mot den egna innersta rösten, som bjöd honom att förneka världen, så markerar hans näst sista diktsamling, "Färjesång", 1941, en vändning mot en intellektuell poesi, mer abstrakt än hans tidigare visionära, bildrikt romantiska dikting och påminnande om den art av tankelyrik som T. S. Eliot odlat i sitt senare skede. Det är frihetsproblemet som står i förgrunden i "Färjesång"; dikternen underkastade sig där en radikal självprovning; han sökte i dikter där idén transformerats till fugerad musik en möjlighet att frigöra sig ur den dualistiska moraliska begreppens tvångströja; han sökte en "tredje", en "udda" ståndpunkt, han gjorde ett paradoxalt försök att finna "någonting bortom alla motsatser".

Ekelöfs nya diktsamling, *Non serviam* rekapitulerar på sätt och vis alla hans tidigare faser: som poet, men framför allt är det mystiken från "Färjesång" som i nya, intensivt personliga variationer möter oss i några av samlingens centralaste poëm: Ekelöf skulle lika gärna kunna ge sin nya diktsamling titeln "Sången om någonting annat".

Men "Non serviam" uttrycker ju ändå vad det innerst gäller för poeten: det är alljämt det individuella frihetsproblemet han angriper; hur bevara personlig integritet i en värld som vill klavbinda med så många förorenande engagemang och så mycket grovt ideologiskt bondfångeri? Skalden anger sitt främlingskap inför allt detta, han vill inte underkasta sig någon "totalitär markos", han lyssnar hellre till Bøjgens röst:

För att gå udenom, för att med början i ett associat söka vägen till någonting annat,

över och bortom självändamålen
Först när envar får lov att leva
sitt eget liv utan skuld skall
alla få råd att leva varandras

Till idealisterna ropar han: "Sänk människan till människan!", och i den som poesi, som tanke och som personligt dokument lika fängslande till dikten framställer han sig som en vilde, en neger, "utanför lagen och under lagen: / fången i deras, då yllas, och ändå / — lovad vare min lag! — i min!" Sitt trots och sin skepsis, men också sin kärlek prövar de ena nackstyve individualist på det som varit hans miljö framför andra, det svenska landet:

Engång, i de korta, milda
de fattiga stundernas vilka Sverige
är mitt land! Det var överallt!
Här, i de långa, välfödda stundernas
trånga, ombiade Sverige
går allting är stängt för drag... är
det mig kallt.

De fattiga stundernas Sverige — det landet har Gunnar Ekelöf framför allt upplevt i Lappland, och bland de "Dikter vid skilda tillfällen" som bildar det första avsnittet i den nya samlingen har kanske inga en så ren och innerlig musik som de där minnena från lappländska marker bildar dominanten. Dessa poëm om "Svenska fattigdyllen" har sin polära motsats i den skräckbild av funktionalistiskt inrutat och snarbart framtidsliv som målas i satiriska "Till de folkhemske": i den välordnade standardtillvaron stors natens lystnad bara av en sopherlikopter, förd av "en anarkist och poet, livdömd att bortskaffa allt fantasi-smusk". Det är inte enda gången

som Ekelöf i denna diktsamling visar prov på sitt bästa skämtlynnne. Skurkliga uttryck tar sig hans fantasi i en dikt som "Helvetes-Brueghel" men samlingens praktnummerier i fråga om lekfullt bisarr fantastik är de prosadikter som samlats under titeln "Den gamle superkärrens": den "sammändrömda dinen" som där skildras är ett surrealistiskt måstestycke, samtidigt kan det illustrera hur pastischen förvandlas till egenartad poesi i denna både striliga och substantiella 1700-talsprosa, som väl går tillbaka på Bell-

man och kanske Wallenberg, finns det en grace som är den svenska rokokons: sådana stycken vittnar bland mycket annat om poetens förläskelse i en fransk litteraturtradition. "Havstema" är en annan graciös surrealistisk fantasi, fylld av

drömligt uppdykande bilder från Medelhavskusten. Här begagnar sig Ekelöf allra tydligast av vissa poetiska grepp som framför allt Eliot använt i modern tid, men som har gamla anor i poesin. En citatmetod utnyttjas här: i "The Waste Land" är det brottstycken ur Aniels sång ur "Stormen" som får framkalla en del av de associationer skalden anser önskvärda, i "Havstema" är det faktiskt samma sång som får göra liknande tjänst, vid sidan av citat ur Almqvists "Sånger"; — men en sådan adaptation, tydligen också i fråga om det abrupta insättandet av okommenterade personliga minnesfragment, är ju strängt taget en bisak: den böljande musik som genomströmmar denna lyriska svit är helt Ekelöfs egen; och i cykelns vackra "Envoi" hör man på det tydligaste sätt den svenske skaldens inträngande och fängslande stämma och förminner hans egentligaste konfliktema:

Som mareld tindrar stjärnan, släcks
och tänds
och släcks och tänds igen. De dallrande djupen bär den.
Så har jag sedan lått vid hundrade Land's Ende
och tänkt på vad det är jag vill
och skall i världen.
Det ena vore väl helt enkelt: vara
som man är.
Det andra är väl: att mot udden
spjårna.
Och hade jag den skarpe udden,
mindre kär
så vore jag som andra, mer än
gärna.

I "Samothrake" är det återigen havssymboliken som konstituerar dikts karaktär: men det skepp vars årtullar här taktfast slites är dödens skepp, den seger i jungfruns tecken som dikten besjunger är en seger över livets verklighet. En egendomligt suggestiv verkan har den stora drömdikten "Emigrants", till sin yttre art en skildring av skeppsbrott och minnesförkast, men genomträngd av en dövs skuld känsla liksom olik den som uppdyller Kafkas berättelser:

Nu väntar jag: är detta liv jag lever
för alla lika outgrundligt som för mig?
Jag känner mig förnedrad — men var
består då min förnedring? Vad är
brottet?

Sådan är tematiken i denna dikt, vars mardrömsliknande symbolik kanske kan ges en vidare giltighet; det borttappade är varom dikten handlar, den lakun var den dunkla skuld känslan irrar, kan vara de mänsklighetens förnedringstider som världskrigen utgjort. "Jarrama" är en dikt inspirerad av minnet av en svensk frivillig som stupat i Spanien: den seger som dikten (vars musikaliska mönster man helst associerar med Chopin) utmynnade i är ingenting annat än dödens seger; också här är det alltså Ekelöfs dödmystik som behåller sista ordet: i likhet med Rilke menar han kanske att männi-

skan först i döden är egentligaste mening verklig. De dikter som i denna samling tydligast anknyter till "Färjesång" är "Gymnosofisten" och "Absentia animi"; båda är "sånger om någonting annat" och utvecklar i mer eller mindre rik orkestrering ett verklighetsflyktens tema:

Helig är Herren Liv, helig är Herren Död
i kraft av Herren Någonting annat
heter det i "Gymnosofisten":

Och ändå finns den största hemligheten
annorstädes bevarad
alltid annorstädes —

Med ännu större poetisk kraft, med en ibland översvinnlig, romantisk musik utvecklas ett liknande tema i "Absentia animi"; utgångspunkten är här anblicken av höstligt förfall och spleenfyllda meditationer över verklighetens väsen, fakticitetens natur:

den som partout skall söka alltings
mening har för längesedan
insett
att meningen med prasslandet är
prasslandet
som i sig självt är någonting helt
annat än
våta gummistövar genom löv

Men inför verklighetens "meningslöshet", inför det cykliskt bundna förloppet sätter poeten i sin "tredje" ståndpunkt, resignationen avlöses av mystisk extas:

Det enda som finns
i detta som finns
är det som i detta
är någonting annat!
(O själens vaggasång
sången om någonting annat!)

Här har bara i grova drag kunnat antydna några av de tankelinjer som skymtar i Ekelöfs nya diktsamling. Att hans lyrik i sitt dunkel och sin ibland iögonfallande formella preciositet är svårtillgänglig kan inte förnekas; också hans förkunnselse vänder sig väl ännu i första hand till augurer och mandariner; han är esoteriker. Vard oreserverad beundran är i varje fall den personliga intensitet varmed han uttrycker sina erfarenheter, en mystikers gränsupplevelser. Han kan i sina bästa stunder åstadkomma en ren och egenartad musik, som förenar klassicism och modernism. Svensk lyrik skulle vara avsevärt fattigare utan den fina, sammansatta ton som utgår från Gunnar Ekelöfs instrument.

Johannes Edfelt